

*Сергій Водотика*

**АКАДЕМІК МИХАЙЛО СЛАБЧЕНКО: НОТАТКИ ДО  
ИНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЇ. ЧАСТИНА І**

*У статті аналізується інтелектуальна біографія визначного українця Михайла Єлисейовича Слабченка (1882-1952) – історика, правознавця, економіста, археографа, публіциста, діяча національно-визвольного та культурно-освітнього рухів, палкого патріота України. М. Слабченко був обраний дійним членом Всеукраїнської академії наук (1929), репресований у справі «Спілка визволення України» (1930). Реабілітований 1989 р., поновлений у складі дійсних членів НАН України 1990 р.*

*Ключові слова: академік Михайло Слабченко, інтелектуальна біографія.*

*Сергей Водотыка*

**АКАДЕМИК МИХАИЛ СЛАБЧЕНКО: ЗАМЕТКИ К  
ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ БИОГРАФИИ. ЧАСТЬ І**

*В статье анализируется интеллектуальная биография выдающегося украинцы Михаила Елисеевича Слабченко (1882-1952) – историка, правоведа, экономиста, археографа, публициста, деятеля национально-освободительного и культурно-просветительного движений, пламенного патриота Украины. М. Слабченко был избран действительным членом Всеукраинской академии наук (1929), репрессирован по делу «Союз освобождения Украины» (1930). Реабилитирован в 1989 г., восстановлен в составе действительных членом НАН Украины в 1990 г.*

*Ключевые слова: академик Михаил Слабченко, интеллектуальная биография.*

*Vodotyka Segiy*

**ACADEMICIAN MYKHAILO SLABCHENKO: NOTES TO THE  
ACADEMICAL BIOGRAPHY. PART 1.**

*The author analyses the intellectual biography of Mykhajlo Slabhenko (1882-1952) – a historian, a jurist, an economist, an archaeographer, an essayist, an activist of national-liberating, cultural and educational movements in Odessa and South of Ukraine. M. Slabchenko was a member of All-Ukrainian Academy of Sciences (1929), professor (1929) etc. He was born in the suburb of Odessa, studied in Novorosiyskiy (Odeskyi) and Praha Universities.*

*During 1920<sup>th</sup> he taught at the Odessa Institute of National Education and other universities of the city, was a member of many scientific societies of Ukraine, was the employee of All-Ukrainian Academy of Sciences' commissions and Research Institute of Marxism and Leninism. The scientist established Odessa center of Ukrainian Studies and, according to many researchers, - his own scientific school. His*

*disciples were known historians Varneke A., S. Kovbasiuk, M. Rubinstein, T. Slabchenko and others.*

*The scientist was the author of more than 250 scientific publications, including 12 books. Among them should be named studies of the political, social, economic and legal history of Zaporizhya and Hetman Ukraine, which remain scientifically valuable today. M. Slabchenko created his own scheme of the history of Ukraine, based on a combination of historical, sociological, legal and political science methods in the framework of the state-centered narrative. He was one of the founders of national Ukrainian historical and legal science and, according to some researchers, - one of the founders of Ukrainian political science.*

*M. Slabchenko was repressed in the case of "Union of Liberation of Ukraine" (1930). Rehabilitated in 1989, renewed as a member of the NAS of Ukraine in 1990*

*Keywords: academician Mykhajlo Slabchenko, intellectual biography, state-centered narrative, historiography.*

У вже далекому 1978 р. автор почув про академіка-українознавця з Одеси Михайла Слабченка на спецкурсі з історіографії України у професора І. Рибалки на кафедрі історії України Харківського національного університету, де проходив спеціалізацію. У той час я досліджував історію соціальної структури селянства і не дуже переймався історією вітчизняної історичної науки. Ситуацію змінила випадкова знахідка у кінці 1980-х років особової справи академіка у фонді Одеського ІНО в Державному архіві Одеської області [1]. Тоді й почалось осягнення дійсно непересічної інтелектуальної біографії видатного історика і громадського діяча. Постать вченого притягнула буквально як магніт. Дослідження долі і спадщини академіка завершилось публікацією низки наукових статей [5] і монографією [2], що стало своєрідною «розвідкою боєм» до докторської дисертації автора з історії вітчизняної історичної науки [3]. Ім'я і творча спадщина видатного вченого і палкого патріота повертається національній науці та культурі, на його честь проводяться поважні наукові форуми і конференції [26], праці дослідника стали частиною національного історіографічного наративу, місця життя і праці відповідно відзначені дошками на пошану, а нещодавно в процесі декомунізації в м. Первомайськ Миколаївської області, де він трагічно упокоївся, з'явилась вулиця Михайла Слабченка. Зрозуміло, що ім'я єдиного одеського українського історика-академіка заслуговує відповідного вшанування і в самій Одесі. Між

тим актуальним є вивчення проблемних питань інтелектуальної біографії вченого

Наразі постать М. Слабченка стала невід'ємною частиною історії української історіографії, його спадщині присвячено чимало праць [13]. Серед них варті першочергової уваги монографічні праці відомого історіографа А. Санцевича, дніпропетровського історика В. Заруби, історіографа діаспори Б. Винара. Останній на основі критичної обробки наявних за кордоном джерел та свідчень відомого українського історика О. Оглобина до 100-річчя з дня народження М. Слабченка видав перший монографічний огляд його життя і творчості [6]. Перша в Україні монографічна розвідка вийшла з-під пера А. Санцевича [24]. Аналізуючи життя і праці М. Слабченка В. Заруба особливої уваги приділив історико-методологічним студіям [17]. У фундаментальній праці О. Яся визначається роль творчості академіка у поступі української національної історіографії 1920-х років [30, с. 35-88].

Отже, в історіографії доволі детально проаналізовано життєвий і творчий шлях, науково-дослідну, науково-організаційну та науково-педагогічну діяльність М. Слабченка; визначено теоретико-методологічну основу його праць, місце у поступі української національної історіографії. Водночас залишається чимало дискусійних питань в концепті інтелектуальної біографії.

Для вивчення означеної проблеми існує достатня й об'єктивна джерельна база. Це передусім праці вченого [16], відомості про його науково-дослідну, науково-організаційну та науково-педагогічну діяльність, епістолярій, щоденник, спогади про вченого, причому частина документів опублікована В. Зарубою [15]. Безумовно, евристична робота в архівосховищах має буде продовжена, але наразі виявлених і введених до наукового обігу джерел, передусім праць і документів особового походження, цілком достатньо для відтворення інтелектуальної біографії одеського історика.

Метою розвідки є аналіз вузлових і дискусійних проблем інтелектуальної біографії академіка М. Слабченка. Труднощі пізнання інтелектуальної біографії вченого зумовлені як об'єктивними (брак джерел щодо окремих періодів життя

і діяльності, свідомі перекручування ним власної біографії через радянські реалії, відсутність повної бібліографії праць, перш за все публіцистичних, складність вдачі самого вченого, неоднозначність поступу національної історіографії в буремні 1920-і роки), так і суб'єктивними труднощами реконструкції життя і творчості репресованих більшовиками видатних українців, зокрема прагненням деяких авторів до штучної глорифікації жертв радянського тоталітаризму. Про хибність останнього попереджав досвідчений Ю. Шевельов ще в 1990 р. на I Конгресі МАУ [27]. Дійсна пам'ять не має нічого спільного з міфологізацією життя, діяльності і спадщини видатних українців – жертв сталінізму та лише затьмарює їх дійсно величні та безштучних прикрас образи нашого славного і трагічного минулого.

Очевидно, що витoki творчої вдачі М. Слабченка слід віднести до часів дитинства й юності, причому вже тут починаються неабиякі труднощі. Михайло Єлисейович народився 9 липня 1882 р. на Нерубайських хуторах поблизу Одеси (наразі с. Нерубайське Біляївського району Одеської області) в багатодітній міщанській родині. В молоді роки він конфліктував з родиною, але без їх матеріальної підтримки у 1903 р. зумів скласти екстерном іспит на атестат зрілості і став студентом Новоросійського (Одеського) університету, де спочатку навчався на історико-філологічному, а потім – юридичному факультетах (закінчив у 1910 р.). У ці роки у майбутнього вченого сформувались риси наполегливого і цілеспрямованого дослідника, неабияка воля, вміння налагоджувати контакти з провідними українськими науковцями, оригінальність поглядів на вузлові проблеми історії України, неабияка активність в українському русі. Свої політичні переконання він прагнув втілити в працях.

Студент М. Слабченко старанно і наполегливо вчився, завзято працював на практичних заняттях, з ентузіазмом займався самоосвітою. Він в першу чергу прагнув досягнути філософські основи пізнання соціальних явищ, старанно студював найновіші вітчизняні та зарубіжні теорії з соціології, історії держави

і права. Студент-правник знайомився з європейськими науковими новинками, оскільки добре знав німецьку, французьку, англійську та італійську мови.

В студентські роки він бере участь в наукових товариствах (Одеському історії та старожитностей, університетських бібліографічному та історико-філологічному), встановлює творчі контакти з О. Маркевичем і І. Линниченком, академіками М. Сумцовим і М. Грушевським (збереглося шість листів М. Слабченка до останнього) [28]. Стосунки з маститими вченими склалися по-різному, зокрема є відомості про «не дуже коректні» висловлювання молодого Слабченка на адресу М. Грушевського, що перервало листування між ними [14, с.58]. А ось з Іваном Андрійовичем Линниченком стосунки склались інакше. Саме співпраця з відомим істориком, археографом і педагогом, член-кореспондентом Петербурзької і Краківської академій наук мала вирішальне значення для становлення молодого науковця. Під його керівництвом студент Слабченко обрав дослідницьку тему з історії української держави і права XVII-XVIII ст., що стала в майбутньому провідною в науковій творчості вченого. Бездітний Іван Андрійович по-батьківськи ставився до здібного юнака, всіляко допомагав і сприяв Михайлові, ставши для нього на довгі роки справжнім янголом-охоронцем. Сам М. Слабченко називав професора «мой дорогой учитель».

Навіть складно уявити, в який спосіб Михайло підтримував добрі стосунки з учнем В. Антоновича, але прибічником схеми офіційної імперської російської історії І. Линниченком, який у знаменитій полеміці 1917 р. з М. Грушевським вважав навіть автономну Україну (Малоросію, за ним) штучним витвором, що руйнує єдність російської нації, складовими якої були росіяни, українці та білоруси [31, с. 143]. Між тим погляди, переконання і головне діяльність М. Слабченка були абсолютно протилежними. Загальноновизнано, що він зробив неабиякий внесок у розвій українського національно-визвольного руху, за всіх режимів «робив усе можливе для майбутнього самостійного державного буття України, - зазначає В. Заруба, - і все його життя – яскравий навчальний приклад жертвності в ім'я українського народу» [14, с. 396]. Уже в студентські роки

Михайло був активним учасником українського руху, зокрема Просвіти та українських партій, студентських виступів і демонстрацій тощо. Пам'ять про М. Слабченка як активного діяча українського руху, зокрема українізації, зберігалась у одеситів навіть в останні роки радянської влади. На думку деяких авторів, фактичний матеріал своїх узагальнюючих праць з новітньої історії України М. Слабченко підкорив провідній ідеї розширення українцями свого національного простору у жорсткій конкуренції з росіянами у національно-культурному, політичному та економічному аспектах [20].

Наукові студії студента в бібліотеках і архівах Одеси і Харкова принесли свої плоди. У 1909 р. за клопотанням І. Линниченка за роботу «Малорусский полк в административном и хозяйственном отношении» М. Слабченко отримав золоту медаль, наукове відрядження і право публікації роботи в «Записках» університету [28, ф. 1235, оп. 1, спр. 1235, арк. 10]. Це перша серйозна наукова праця (вийшла під назвою «Малорусский полк в административном отношении: Историко-юридический очерк» у 1909 р. на 443 с.) визначила коло основних наукових інтересів Михайла Єлисейовича – політична, юридична і соціально-економічна історія Козацької України. Показово, що після обговорення дослідження на вченій раді університету відразу три професори з історико-філологічного та юридичного факультетів запропонували Михайлу залишитись у них для підготовки до професорського звання, але він залишився на кафедрі І. Линниченка.

Власне ця і всі інші значні праці вченого доволі докладно проаналізовані в літературі [12]. Зауважимо, що вже перша монографія молодого дослідника стала помітним явищем в українській науці. Ретельне та вдумливе опрацювання відповідних джерел і літератури, зіставлення різних точок зору, оригінальність і сміливість висновків, намагання знайти самостійні шляхи в науці, прагнення поєднати історико-юридичний, суто історичний і соціологічний підходи, аналіз соціально-правових феноменів у динаміці – саме ці риси стали визначальними для монографії «Малорусский полк в административном и хозяйственном отношении». Це і не дивно, бо власне науки історії української держави і права

як токаї не існувало, а дослідження Гетьманщини лише розпочалось. Тому М. Слабченко вимушений був піти власним шляхом. Сам Михайло так пояснював мету свого дослідження: «...я приступив до занять історією українського права, намагаючись зрозуміти єство порядку Гетьманщини і коли не дати самому відповіді на головні питання, то хоч підготувати ґрунт для інших» [29, арк. 3].

Відповідно авторові довелося підняти чимало і загальних, і конкретних проблем історії Гетьманщини. В монографії порушено велику кількість недостатньо розроблених, дискусійних і зовсім нових питань політичної, юридичної і соціально-економічної історії Гетьманщини XVII-XVIII ст. – про власне полковий устрій як специфічний адміністративно-територіальний устрій і структуру полкової адміністрації, творення верстви нових великих земельних власників в особі козацької старшини, еволюцію соціально-економічного ладу тощо до правоохоронних функцій включно. Досить смілим на той час був висновок молодого одесита про те, що внаслідок Переяславської угоди 1654 р. Україна-Гетьманщина перебувала у васальній залежності від Московської держави. Багато в чому саме завдяки М. Слабченку ця точка зору стала наразі хрестоматійною. До арешту вченого по «справі СВУ» ця праця вважалась класикою і вивчалась аспірантами. Наголосимо, що молодий науковець своєю новаторською працею в концептуальному і в значній мірі фактологічному сенсах набагато випередив свій час та радянську історіографію. Праця «Малорусский полк в административном отношении: (Историко-юридический очерк)» увійшла до золотого фонду української історіографії і продовжує служити українській науці [9].

Звісно, що перша наукова праця М. Слабченка мала недоліки, певною мірою притаманні усій його творчості. Йдеться про ультимативність і однозначність частини висновків, почасти уникнення узагальнень і фактологічність викладу, недостатність залученого матеріалу для аналізу деяких сюжетів, поспішність написання і тому недостатня спрацьованість матеріалу (так, вище згадуваний професор І. Рибалка вважав його «путанником», причому з подібним стикались й інші дослідники, скажімо Ф. Турченко), недостатня

увага до теоретико-історіографічних і джерелознавчих сюжетів, певна ідеалізація Гетьманщини, недостатнє спирання низки висновків на факти, що привело до того, що «...навіть до наукового дискурсу увійшла характеристика історика як «фантазера» [21].

Наголосимо ще раз, що справа не в пошуку недоліків монографії (без серйозного досвіду це була без перебільшення блискуча праця) і всієї творчості М. Слабченка. Перша його книга за концептуальними і методичними засадами, змістом і проблематикою, характером викладу та аргументацією була характерною для всієї творчості вченого, відобразивши всі риси, притаманні М. Слабченку як науковцю, громадському діячеві та людині. Для автора статті, який вперше звернувся до аналізу спадщини академіка майже 30 років тому, усі ці іпостасі Михайла Єлисейовича є нероздільними. Справа в тому, що без розуміння його особистості неможливо об'єктивно відтворити М. Слабченка як дослідника, педагога, громадського діяча та організатора науки. Саме в цьому полягає один з наріжних каменів інтелектуальної біографії академіка. Це не добре і не погано, просто такою була його вдача, яка для автора не втрачає від того захоплення величчю цього видатного українця. Зазначимо, що безпосередній і тісний зв'язок між характером і долею вченого відзначав і А. Санцевич [24, с. 61].

Почнемо із зовнішності. Свідоцтва сучасників про «прикменту» і «характерну» зовнішність М. Слабченка доповнюють нечисленні і часом невиразні чорно-білі фотографії. До речі, у фондах царської жандармерії нам не пощастило знайти згадки про його зовнішність в молоді роки. Отже, Михайло Єлисейович був вище середнього зросту, стрункий, з широкими плечима, що може свідчити про його фізичну працю в дитинстві й юності. В останні роки життя він став ніби менший на зріст (бо був пригнічений репресіями), надзвичайно худим, «щуплим» і виснаженим через погане харчування. Всі очевидці згадують про сліди віспи на обличчі, мочках вух і бровах і лису голову (лисїти почав ще в студентські роки) і це підтверджують фотографії. Він мав високе, буквально сократівське, чоло і правильні риси обличчя. Очі – «яскраві»,



«розумні», «всевидячі», «чорні» - були без перебільшення дзеркалом душі Михайла Єлисейовича. З молодю носив маленьку борідку з вусами. Його обличчя з характерними віспинами ніби випромінювало багатство внутрішнього світу і надовго запам'ятовувалось. Наведемо спостереження жінок – зазвичай добрих психологів: «... не зустрічала більше в житті людини з подібною зовнішністю», як була «цікавою», «надзвичайно привабливою», «гарною», «якоюсь освітленою» [зібрано з кількох спогадів – С. В.] [2, с. 46-47].

М. Слабченко був надзвичайно талановитим і різнобічно обдарованим – легко вчився, мав напрочуд добру пам'ять, чітко усвідомлював логіку найскладніших соціально-політичних процесів, мав нахил до широких узагальнень, був сміливим і стійким у своїх переконаннях, мужньо долав життєві труднощі та негаразди, відзначався працьовитістю, наполегливістю і цілеспрямованістю. Так, вже студентські дослідження Михайла, за свідченням непересічного вченого і педагога І. Линниченка, «вирізнялися оригінальністю». Академік В. Левицький підкреслював «сміливість і щироту» його творів. Саме ці риси яскраво виявились майже в усіх наукових працях вченого, але найбільше в студіях з історії Запорозького козацтва (праці «Соціально-правова організація Січи Запорозької» та «Паланкова організація Запорозьких Вольностей» входять до золотого фонду історіографії Запорожжя і не втратили свого значення до сьогодні – див.: 4) і в «Матеріалах до економічно-соціальної історії України XIX ст. (т. I. – 1925; т. II. – 1927).

Були у М. Слабченка й незаперечні літературні, публіцистичні та мистецькі здібності – він писав вірші, новели, оповідання, невеликі повісті, літературні портрети та коротенькі художні біографії знайомих і друзів, які їм і зачитував. У 1918 р. йому довелося редагувати і писати численні публіцистичні статті на злободенні суспільно-політичні теми в демократичній одеській українській газеті «Вільне життя» (його публіцистика, що на думку деяких дослідників дозволяє вважати вченого ще й непересічним політологом) заслуговує на спеціальне дослідження. Доречно зазначити, що таке широке коло зацікавлень було характерною ознакою «професорської культури» рубежу

XIX-XX ст. – достатньо згадати літературні твори М. Грушевського чи його «Історію української літератури».

Вченому було притаманне «легке» перо, образне мислення, палкість викладу і тонке відчуття слова, що відзначали багато дослідників його творчості. Деякі з новел-оповідань – «В окопах», «Коська», «Маленький Митруньо», «Під старими соснами», «Бій тарантулів» тощо – були опубліковані. Писав Михайло Єлисейович спогади (частина з них опублікована), вів доволі докладний і цікавий щоденник (зберігся лише за січень-березень 1927 р. і чекає на досконале текстологічне вивчення).

Крім того він вправно малював, за деякими відомостями писав музику, був знавцем літератури, музики і театру (судячи зі щоденника, був непересічним театралом) і мав вишуканий мистецький смак. Його перу належать декілька літературознавчих (історичного, критичного і публіцистичного характеру) розвідок та нарисів, оглядів мистецького життя, театральних рецензій – скажімо, на гастролі в Одесі «Молодого театру» Леся Курбаса [див.: 10]. У 1920-і роки вчений уважно стежив за літературним процесом, віддаючи перевагу неокласикам. «Зеров якийсь аристократ в нашій літературі: такого бездоганного стилю як в нього та ще в Рильського я просто не знаю», - занотував М. Слабченко у своєму щоденнику [18, арк. 19]. У світлі вищенаведеного не дивно є активна його участь у розбудові Одеського Театрального інституту ім. М. Кропивницького, в українському культурному русі рідної Одеси.

Михайлу Єлисейовичу були притаманні ліризм і вразливість, небайдуже і щире серце, спостережливість, простота і товариськість, дотепність і почуття гумору та й взагалі «радісне й одверте сприймання життя і людей» [25, с. 78]. На наш погляд, останнє є найбільш характерною його рисою. Про це яскраво свідчить щоденник вченого. «Люблю я Пушкіна, - записав він 11 лютого 1927 р. – як світового поета і людину. Гарячий він був, алей отходчивий. А саме дороге, що безпосередності в нього було без кінця, завдяки чому як на ладоні» [18, арк. 72]. Часом таке сприйняття життя відривало М. Слабченка від життєвих реалій і він вдавався до фантазій, точніше до сюрреалістичного сприйняття життя.

Безперечно, ця видатна людина мала неабиякий вплив на оточення. «Згадую академіка Михайла Єлисейовича Слабченка, - писав на еміграції письменник Олександр Семененко, - цього блискучого, вулканічного одесита» [25, с. 78]. Вміння вченого «зачаровувати» людей відмічала український історик Н. Полонська-Василенко: «Лекції читав просто чудово – жваво і краще, ніж писав» [22, с. 33-34]. Антоніна Лавріненко, колишня студентка Михайла Єлисейовича, згадувала: «Ми [студенти – С. В.] всі вчилися в нього добра і краси, розуму і справедливості [19, с. 160]. «Мы все были влюблены в Михаила Елисеевича. Он был для нас каким-то высшим существом». – згадує інша студентка [15, с. 291]. Палкий, пристрасний темперамент, захоплене ставлення до життя М. Слабченка зачаровували оточуючих [23, с. 16-17].

Михайло Єлисейович був надзвичайно людяним, багато доброго робив знайомим і незнайомим. Це і допомога бідним студентам, і захист скривджених, і вболівання за долю своїх учнів і молодих колег. Він багато уваги приділяв індивідуальній роботі зі студентами та аспірантами – давав численні поради і консультації, залюбки спілкувався у формальній і неформальній обстановці, взагалі виконував роль старшого товариша для своїх учнів. Показово й те, що з поступом тяжких років, після арешту, Соловків, заслання і незворотних особистих втрат, він не озлобився душею. « Він був дружній та сповнений любові до своїх учнів, - згадує Януш Радзівський про 1948-1949 рр., коли академік після заслання був змушений працювати вчителем та інспектором в м. Первомайськ Миколаївської області, - Особливо цікавився тими, хто багато пережив в житті, хто був на фронті або робив фізично.» [32, с. 83]. У вчинках М. Слабченка є багато прикладів надзвичайного благородства, навіть самопожертви в ім'я України, правди і науки без врахування наслідків. Досить згадати його протест проти пролетаризації вузів, відмову засудити «дії» академіків М. Василенка у 1924 р. та С. Єфремова у 1928 р. тощо.

Вдачі Михайла Єлисейовича була властива одержимість, особливо у ставленні до наукової творчості, науково-педагогічної і науково-організаційної діяльності. Він вимагав багато від себе і чимало від інших. А. Лавріненко

відмічала, що «... ні кар'єра, ні марнославство, ні матеріальний добробут не були метою його життя, а жертвна відданість науці. В ім'я науки – самозречення. Наука – сама святість, постійний щоденний пошук, іноді важка мука ... поза науковою роботою не було для нього нічого» [19, с. 161].

Втім, такі здібності певним чином і заважали Михайлу Єлисейовичу. Адже він прагнув реалізувати весь свій різнобічний потенціал і тому змушений був все своє життя поспішати, братися за багато справ і, природно, далеко не все з розпочатого доводилося до логічного завершення. В цьому плані характерну рису підмітила спостережлива і розумна Наталія Полонська-Василенко: «... навіть годинник Михайла Єлисейовича, наче повторюючи хазяїна, завжди поспішав» [22. С. 38]. За свідченнями сучасників, і ходив М. Слабченко швидко. Холерик, за зовнішньою різкістю, він прагнув приховати романтизм і ліризм своєї душі, безпосереднє сприйняття оточуючої дійсності. Нам сьогодні зрозуміло, що сучасна вченому дійсність для українського патріота була ворожою, а якщо врахувати його далеко не ідеальні життєві обставини, то стане ясно, чому вчений часто нервував, багато палив, періоди енергійної діяльності в нього змінювались апатією, коли він нічого не робив і намагався не виходити з дому.

Очевидно, що життєві долі практично всіх видатних людей, до числа яких належить і М. Слабченко, за будь-яких епох і політичних режимів складаються непросто. Тому здебільшого важко чи геть неможливо дати однозначну оцінку характеру та діям вченого (якщо це потрібно взагалі). Сам Михайло Єлисейович добре розумів складнощі свого характеру, що є ще одним свідоцтвом сильної волі вченого. «На вдачу я запальний, різкий, прямолінійний й не виношу брехні, - зазначав він в автобіографії, - несмішливий, гострий на язик і недовірливий, не виношу «общин мест», стараюсь йти своїм шляхом і говорити чужі слова не люблю» [8, арк. 12 зв.].

Надзвичайно (навіть хворобливо) амбітного, саркастично-в'їдливого, впертого, не терплячого поряд з собою реальної або міфічної конкуренції

вченого нерідко оточення сприймало стримано. Сам М. Слабченко це добре розумів, але пояснював такий стан речей заздрощами і ревнощами.

Заради об'єктивності зазначимо, що Михайло Єлисейович не був ідеальним героєм. Скажімо, шукав підтримки у впливових науковців при обранні в академіки ВУАН, у боротьбі з суперниками не завжди був лицарем (про це згадує С. Боровий – див.: 1], був насторожений і буквально шукав особистих ворогів, вірив у чутки й плітки, чомусь вважав, що його мають всі не тільки поважати, але й любити. На вимогу свого покровителя у ВУАН академіка Д. Багалія він надав схвальний відгук на праці історика-марксиста М. Яворського для присвоєння останньому докторського ступеню, хоча вважав його невігласом. Особливо прикрим був той факт, що після обрання академіком ВУАН М. Слабченко став знаряддям радянської влади у погромі академічних установ М. Грушевського [11]. Ці та деякі інші подібні вчинки вченого, попри зрозуміле нелегке становище української наукової інтелігенції у 1920-і роки, щонайменше його не прикрашають. Наголосимо, що ці компроміси з совістю не принесли добра ні українській науці, ні самому академіку.

Підсумовуючи зазначимо, що без урахування всієї складності та певної неоднозначності вдачі М. Слабченка не можна подати об'єктивну інтелектуальну його біографію. В наступних випусках наше дослідження буде продовжене.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

1. Боровой С. Воспоминания / С. Боровой // Заруба В.М. Михайло Слабченко в епістолярію та мемуарній спадщині (1882-1952). – Дніпропетровськ: Юрид акад. МВС України; Ліра, 2004. – С. 311-313.
2. Водотика С. Г. Академік Михайло Єлисейович Слабченко. Нарис життя та творчості / С. Г. Водотика / МВС України. Запорозький юридичний інститут; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. – К.-Херсон: Айлант, 1998. – 156 с.
3. Водотика С. Г. Історична наука УСРР 1920-х років: Соціополітичні, організаційні та концептуальні основи функціонування: дис. ... док. іст. наук: 07.00.01 / С. Г. Водотика / НАН України. Інститут історії України, 2000. – 543 с.
4. Водотика С. Г. Слабченко М. Є. / С. Г. Водотика // Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Вид. 2-е, доп. і перероб. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – С. 536-537.

5. Водотика С. Г. Створення академіком АН України М. Є Слабченком осередку українознавства в Одесі / С. Г. Водотика // Вісник АН України. – 1993. – № 2. – С. 45-48; Його ж. Трагічна доля академіка ВУАН М. Є. Слабченка / С. Г. Водотика // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки. – К.: Ін-т історії Укр. НАН Укр., 1994. – Вип. 3. – С. 76-84; Курас І. Ф., Водотика С. Г. Академік М. Є. Слабченко / І. Ф. Курас, С. Г. Водотика // Український історичний журнал. – 1993. – № 11, 12. – С. 92-109 тощо.
6. Винар Б. Академік Михайло Слабченко (Матеріали до біографії та бібліографії) / Б. Винар // Український історик. – № 3/4. – С.19-29.
7. Гинзберг-Плохотнюк Б. [Воспоминания о М. Е. Слабченко]. Письмо В. М. Зарубе 20.03.1991 г. / Б. Гинзберг-Плохотнюк // Заруба В.М. Михайло Слабченко в епістолярію та мемуарній спадщині (1882-1952). – Дніпропетровськ: Юрид акад. МВС України; Ліра, 2004. – С. 289-293.
8. Державний архів Одеської області. Ф. Р-1593. Оп. 1. Спр. 308. Особова справа М. Є Слабченка. Б.д. 48 арк.
9. Див., наприклад статті: «Полкова канцелярія», «Полкова старшина», «Полковий суд», «Полковий устрій», «Полковник козацький», «Полковник наказний» // Енциклопедія історії України. – Т. 8. – К.: Наук. думка, 2011. – С. 344-347; статті в енциклопедії Українське козацтво: Мала енциклопедія. – Вид. 2-е. – Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. – 672 с., не кажучи вже про монографічні студії з історії Гетьманщини.
10. Див.: Новий журнал // Вільне життя. – Одеса, 1918. – № 120. – 30 (17) серпня; Впливи мистецтва на Шевченка // Нові шляхи. – Одеса, 1919. – № 2. – 11 березня; Невідоме про Л. Толстого // Записки Одеського при ВУАН товариства. Секція соціально-історична. – Одеса, 1929. – Ч. 2. – С. 35-38 тощо. Більш докладну бібліографію див.: Опис прижиттєвих публікацій М. Є Слабченка: Матеріали до бібліографічного покажчика. Упоряд. Г. Д. Зленко // Академік М. Є. Слабченко. Наукова спадщина і життєвий шлях. Зб. статей. – Одеса, 1995. – С. 85-99.
11. Див.: Сохань П. С., Ульяновський В. І., Кіржаєв С. М. М. С. Грушевський і Academia: Ідея, змагання, діяльність. – К.: Ін-т укр. археографії НАН Укр., 1993. – 124 с.; Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Ф. 1. Спр. 45245-45250 [Листування Слабченка М. Є. Багалі. Д. І.]. 03.01.1929 р. – 29.10.1929 р.
12. Див.: Заруба В. М. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882-1952): Монографія / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. – С. 298-312; Його ж. Козацький полк, як адміністративна одиниця Гетьманщини, у дослідженні М. Слабченка / В. Заруба // Січеславський альманах. – 2005. – № 1. – С. 36-43.
13. З останніх публікацій відмітимо: Водотика С. Г. Слабченко Михайло Єлисейович / С. Г. Водотика // Енциклопедія історії України. – Т. 9. – К.: Наук. думка, 2012. – 612-622; Мерзлякова С. О. Наукова спадщина М. Є Слабченка / С. О. Мерзлякова // Вісник Одеського національного ун-ту. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – Т. 15. № 121. – Одеса: ОНУ, 2010. – С. 98-109; Шевчук А. В. Передумови формування наукової школи М. Слабченка в

Одесі / А. В. Шевчук // Гілея: Науковий вісник: Зб. наук. статей. – 2011. – Вип. 46 (№ 4). – С. 148-154.

14. Заруба В. М. Історик держави і права України академік М. Є. Слабченко (1882-1952): Монографія / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ: ПП «Ліра ЛТД», 2004. – 456 с.

15. Заруба В.М. Михайло Слабченко в епістолярію та мемуарній спадщині (1882-1952). – Дніпропетровськ: Юрид акад. МВС України; Ліра, 2004. – 352 с.

16. Заруба В. М. Слабченко Михайло Єлисейович. Біобібліографія / В. М. Заруба. – Дніпропетровськ: «Ліра ЛТД», 1993. – 60 с.

17. Заруба В.М. Слабченко Михайло Єлисейович. – Дніпропетровськ: МВС України Юрид акад. - 2003. – 59 с.

18. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Ф. 257. Колекція документів вчених України, репресованих у 30-40-х та 50-х роках. Оп. 10. Спр. 1. М. Слабченко. Щоденник. Автограф. 2.01. – 31.03.1927 р. 131 арк.

19. Лавріненко А. Він ненавидів бюрократизм, кар'єризм, псевдо фарс, користолюбство / А. Лавріненко // Сучасність. – 1992. - № 11. – С. 158-165.

20. Музичко О. Український імперіаліст з Одеси [До 130-річчя від дня народження і 60 років з дня смерті] / О. Музичко // Чорноморські новини. – Одеса, 2012. - № 43-44 (21307-21308).

21. Музичко О. Український імперіаліст з Одеси : До 130-річчя від дня народження Михайла Слабченка / О. Музичко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inkognita.day.kiev.ua/ukrayinskiy-imperialist-iz-odesi.html>

22. Полонська-Василенко Н. Михайло Єлисейович Слабченко. До 30-ліття процесу СБУ / Н. Полонська-Василенко // Український самостійник. – 1960. – Ч. 4 (426). – С. 31-40.

23. Савенок Л. А. Особистість академіка Михайла Слабченка очима його сучасників / Л. А. Савенок // Академік М. Є. Слабченко. Наукова спадщина і життєвий шлях. Зб. статей. – Одеса, 1995. – С. 15-21.

24. Санцевич А. В. Видатний український історик М. Є. Слабченко / А. В. санцевич. – К.: Ін-т історії Укр. НАН Укр., 1997. – 70 с.

25. Семененко О. Харків, Харків... Спогади емігранта / О. Семененко // Березіль. – 1991. - № 9. – С. 47-115.

26. Серед них слід відмітити Загальні збори Відділення історії, філософії і права НАН України в жовтні 1992 р., присвячені 110-й річниці з дня народження академіка Михайла Слабченка, проведені з ініціативи автора за всебічної підтримки одесита академіка І. Ф. Кураса [див.: Вісник Академії наук України. – 1993. - № 2. – С. 37-55] і наукову конференцію 1995 р. в Одеському національному університеті, організовану рідною для М. Слабченка кафедрою історії України та за участі автора [див.: Наукова спадщина і життєвий шлях. Зб. статей. – Одеса, 1995. – 124 с.]. Ці наукові форуми розпочали процес широкого повернення творчої спадщини академіка українській науці.

27. Шевельов Ю. І. У довгій черзі: проблеми реабілітації / Ю. І. Шевельов // Суспільство. Україна. Щорічник. – К.: Україна, 1991. – Вип. 25. – С. 60-66.
28. ЦДІА України, м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 752. Листування М. Є. Слабченка з М. С. Грушевським. 6.09.1909 р. – 28.04.1910 р. 17 арк.; Ф. 2052. Оп. 1. Спр. 1079-1081 Листи М. Слабченка до М. Ф. Сумцова. 19.07.1907 р. – 1910 р.
29. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 7109. Особова справа М. Є Слабченка. 16 арк.
30. Ясь О. В. Історик і стиль. Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох [початок ХІХ – 80-і роки ХХ ст.]: Монографія: У 2 ч. – Ч. 2. – К.: Ін-т історії Укр. НАН Укр., 2014. – 650 с.
31. Ясь О. В. Линниченко Іван Андрійович / О. В. Ясь // Енциклопедія історії України. – Т. 6. – К.: Наук. думка, 2009. – С. 143-144.
32. Radziejwski J. The last years of Mykhailo Slabchenko / J. Radziejwski // *Jornal of Ukrainian Studies*/ - Toronto, 1983. – Vol.8. - № 2. - P. 81-84.

**Відомості про автора:** Водотика Сергій Григорович, д.і.н., професор кафедри історії України та методики викладання факультету психології, історії та соціології Херсонського державного університету, професор.